

ВСЕОБЩА ВРЪЗКА
В ОБЕКТИВНАТА ДЕЙСТВИТЕЛНОСТ

Още в общия план на „Диалектика на природата“ Енгелс определя диалектиката като *наука за всеобщата връзка*. В „Анти Дюринг“ той развива тази мисъл като програма на всяко научно изследване: „Когато мислено разглеждаме природата или историята на човечеството, или нашата собствена духовна дейност, пред нас най-напред изпъква картината на безкрайно преплитане на връзки и взаимодействия, в която нищо не остава неподвижно и неизменно, а всичко се движи, изменя се, възниква и изчезва“ (К. Маркс и Ф. Енгелс, Съч., т. 20, 1966, с. 22).

Разкриването на съдържанието на материалистическата диалектика ще започнем с разкриване съдържанието на принципа на всеобщата връзка. Гози принцип е отражение на обективната действителност, където предметите и явленията се намират във взаимна връзка. Той произтича от материалното единство на света и от диалектиката на прекъснатост и непрекъснатост на материята в пространството и времето. Оттук следва, че единният материален свят се състои от безкрайно много различни неща, които като негови части са свързани помежду си, взаимодействуват си и в резултат се изменят и изчезват, превръщайки се в други качествено различни от тях неща. По такъв начин всеки обект едновременно и оказва, и търпи въздействие, поради което взаимната връзка представлява взаимодействие.

Връзката и взаимодействието са *тъждествени*. Всяко взаимодействие между материалните неща е връзка между тях и всяка връзка между материалните неща е взаимодействие. Аналогично е положението и в областта на съзнанието. Връзката между две науки например в последна сметка се реализира също така като взаимодействие между тях, а взаимодействието им е връзка между тях.

Извеждането на взаимната връзка от материалното единство на света и от диалектиката на прекъснатостта и непрекъснатостта на материята предполага и материалистическо тълкуване на самите връзки — тяхната обективност и познаваемост.

Метафизиците не стигат до принципа за всеобщата връзка, защото не могат да разберат правилно единството на материята

и движението. Те разглеждат материалните обекти изолирани, откъснати един от друг, защото тези материални обекти според тях са лишени от вътрешно движение, поради което не се свързват закономерно помежду си. Доколкото приемат взаимодействието, те го свеждат до механическо взаимодействие (удар, триене), което не влияе съществено върху вътрешните процеси на обекта.

С изключение на древните мислители, много от които са *стихийни* материалисти и диалектици, в останалата философия до Маркс принципът за свързаността на нещата е изследван предимно от философи-идеалисти, първо място сред които заема Хегел. Но за него всеобщата връзка е връзка между понятията като степени в самопознаването на абсолютната идея, а не между материалните обекти. Това произтича от идеалистическото му твърдение (споделяно и от други философи преди и след него), че диалектиката може да бъде присъща само на духа, но не и на материята. Качествено нов етап във философското разбиране на всеобщата връзка се открива с възникването на марксистката философия. Маркс и Енгелс отделят много голямо внимание на връзката в обективната действителност. Принципът за всеобщата връзка е основно положение, логически свързано с цялата система на марксистическата философия.

Между връзките процеси на обектите съществуват *прилика* и *различие*. Поради това те не могат напълно да се отъждествяват. Материалните процеси са относително различни от материалните връзки. На тази основа се достига до формиране на общата категория *отношение*. Изследването на отношенията Ленин смята като важна задача на диалектиката.

Най-общо може да се каже, че категорията отношение е *по-обща*. Това означава, че всяка връзка е отношение, но не всяко отношение е връзка. Има и такива отношения, които не са връзки. Съветският философ Тугаринов изтъква, че отношенията на различие в обективната действителност не са връзки, а изключват връзките.

Да се определи категорията *отношение* е извънредно трудно, защото самото определение е съотнасяне на понятия, т. е. е отношение. Ето защо при едно такова определение по същество се получава порочен кръг, от който трудно може да се излезе. Такава е основата на многото спорове по този въпрос и разногласията между различни автори. Все пак отношението може да се определи като признак, който, от една страна, характеризира два или повече обекти поотделно, а, от друга страна, и всички заедно или само *всички заедно*. Всяко от свойствата на един обект характеризира този обект независимо от другите, макар то да е общо и за тях. Например розата е бяла, тебеширът е бял, снегът е бял. „Бяло“ е общо свойство за всички тези обекти, но заедно с това характеризира и свойство на всеки от тях поотделно. Оба-

че при равенството и неравенството не е така („А“ е (не е) *равно* на „Б“). В случая се характеризират двата обекта *заедно* и характеристиката губи смисъл, ако се вземат поотделно. Но отношението на равенство и на неравенство е немислимо без *обективните характеристики* на отнасящите се обекти, но то не се изчерпва с тях. Върху тази основа възниква големият философски спор за характера на отношенията — външни ли са те за обектите или вътрешни. Схващането за вътрешния характер на отношенията води началото си от Аристотел. Схващането пък за външния характер на отношенията е развито най-добре от английския философ Б. Ръсел. Според Аристотел единичната вещь е носител на всички признаци. Всяко отношение се отнася до вещьта. Ако не познаваме вещьта, то и никакви отношения не ще знаем. С други думи, отношения „между“ вещите няма. Светът се състои от отделни вещи и всичко се отнася до тях. Ръсел пък смята, че отношението не принадлежи на никоя вещь поотделно. Еднаквите или различните неща съществуват в пространството и имат форма, големина и пр., но отношенията между тях нямат такъв признак. Те са външни по отношение на самите неща.

Марксистическата диалектика разглежда отношенията като *вътрешно-външни*. Те не могат да съществуват без конкретните материални обекти, но не характеризират тези обекти поотделно, а само заедно. Без собствените характеристики на един обект ние не бихме могли да го сравняваме с другите обекти.

От всичко това следва, че устойчивостта на връзките и отношенията е резултат от устойчивостта на самите обекти, а променливостта на връзките и отношенията е резултат от промяната на самите обекти. Вярно е и обратното, а именно че обектите се променят във процеса на взаимодействията помежду им.

Определеността на предмета е резултат от протичането на процес, който се осъществява от определена структура и поддържа същата тази структура. За да съществува тя, „енергията“ на вътрешните връзки би трябвало да бъде по-голяма от „енергията“ на взаимодействието между обекта и другите обекти. Иначе казано, връзките между елементите на даден обект през времето на неговото съществуване са по-силни от връзките му с другите обекти. Когато това съотношение се измени, обектът се превръща в друг, качествено различен от него. Известно е например, че колкото по-дълбоко се навлиза в строежа на материалните обекти, толкова относително по-голяма енергия е необходима за тяхното разбиване.

Връзките в материалния свят биват: вътрешни и външни, преки и косвени, съществени и несъществени.

Вътрешни и външни връзки. Вътрешни са връзките между частите на обекта, а външни — между обекта и другите обекти. Класификацията на връзките на вътрешни и външни е относителна.

Преди всичко относителността на тази класификация се определя от обстоятелството, че вътрешно и външно не съществуват независимо едно от друго. Те могат да се определят само по отношение едно към друго. Ето защо в зависимост от отношението вътрешно и външно менят местата си. В едно отношение дадена връзка е външна, а в друго — вътрешна. Например връзките между пролетариата и буржоазията са външни за двете класи, разглеждани поотделно, но ако се разглежда капиталистическото общество като цяло, то те по отношение на него са вътрешни. В това отношение външни са връзките между капиталистическото и социалистическото общество. Но независимо от относителността си, взети в дадено конкретно отношение, външно и вътрешно са ясно разграничени.

Делението на връзките на вътрешни и външни има голямо теоретическо и практическо значение, защото едните и другите имат различно значение за съществуването и изменението на обектите. Вътрешните връзки са тези, които определят същността на обектите, а до голяма степен и характера на външните му връзки. От друга страна, външните връзки влияят при измененията на обектите, но докато те не са преминали в друго качество, определяща роля имат в тяхното съществуване вътрешните връзки.

В Програмата на БКП се обръща специално внимание на отношението между вътрешните и външните връзки при изменение на класовата структура на нашето общество. „Вътрешните изменения в работническата класа, класата на селяните кооператори и интелигенцията са свързани неделимо с процеса на засилване на тяхното сътрудничество и взаимодействие, на тяхното непрекъснато сближаване.“¹

Преки и косвени връзки. Преки връзки за един обект (А) са всички негови взаимодействия с други обекти (В, С, Д и т. н.), които се осъществяват без посредството на трети обекти. От своя страна обектите В, С, Д и т. н. взаимодействуват с други обекти (В₁ С₁ Д₁ и т. н.), с които А пряко не взаимодействува. Но обектът А влияе върху обектите В₁, С₁, Д₁ чрез В, С, Д или търпи по обратен път тяхното влияние. Тези връзки, при които взаимодействието между два обекта се осъществява чрез трети, са косвените връзки, които изпъкват особено ясно при изследване на масовите явления. Например изследването изменението на престъпността може да разкрие връзката ѝ с нарастване на градовете, макар пряко престъпността да не се причинява от това, че хората живеят в големи градове. Но големият град прави хората непознати в много по-голяма степен от малкото село, анонимността на всеки човек нараства, което пък е свързано с по-голяма безотговорност в поведението, и т. н. Много от косвените връзки имат съществено значение при анализирането на явленията, макар да са „странични“.

Съществени и несъществени връзки. Съществени са тези връзки, от които зависи съществуването или несъществуването на обекта, а несъществени — тези, от които то не зависи. Доколкото обаче обектът участва в много взаимодействия, то и характерът на съществените и несъществените връзки се променя. Съществените в едно отношение връзки са или стават несъществени в друго.

Така например от гледна точка на връзката между човека и природата национализмът, който обединява десния и „ляв“ опортюнизъм в работническото движение, е несъществен на тяхната специфика. В Програмата на БКП, приета на X конгрес, се изтъква, че „Характерна черта на десния и „левия“ опортюнизъм и техен обединяващ признак днес е национализмът.“¹

Разграничаването на съществените от несъществените връзки е извънредно важно в практическата дейност, насочена към изменение на обществото. Когато не се прави разлика между съществените и несъществените връзки, се достига до *еклектика*, която е повърхностно, изкуствено, механическо схващане на елементи в една система, без за това да има реално основание.

Продиктуваното пък от интересите на социална група или личност представяне на съществените връзки за несъществени, а на несъществените за съществени се нарича *софистика*. Тя е характерна днес за идеолозите на буржоазията и ревизионизма. Те чрез специфически извъртания се стараят да изопачат действителните съществени връзки в социалната действителност и да ги подменят с несъществени или в редица случаи дори с измислени.

Многообразието на връзките е основа за разбиране на категориите *част и цяло*, *елемент, структура и система*. Доколкото и структурата, и системата са „цяло“ по отношение на своите елементи, тяхното изясняване не може да се осъществи без разглеждането на категориите *част и цяло*. Тези всеобщи определения на действителността отразяват определен тип връзки между материалните обекти, които ги обединяват в *обекти-свкупности* с нови свойства и закономерности — неприсъщи на обектите поотделно. Докато при определението на отношението се изтъква, че то е свойство, което принадлежи на няколко обекта заедно, но не на всеки поотделно, под *заедно* не се разбира пространствено единство. Например две планети могат да бъдат в отношение на еднаквост, без да се намират заедно. Те са еднакви по някои свои признаци независимо от това, къде се намират. При връзката на *частите в цялото* положението е съвсем друго. Тук по необходимост се предполага пространствено единство, в което частите влизат, за да образуват цялото. От това гледище всеки обект е цяло по отношение на своите части и част по отношение

¹ Програма на БКП, Партиздат, С., 1971, с. 24—25.

на някакво по-голямо цяло. Това означава, че част и цяло са относителни понятия, че частта е част само в дадено отношение, в друго тя е цяло и че цялото е такова само в дадено отношение, в друго то е част.

Твърде близка до категорията цяло е сума. В сумата има части и сумата като цялото се отнася към средата различно от отнасянето на отделните ѝ части към тази среда. При сумата обаче няма вътрешни връзки между частите, те са *само* заедно в пространството. Но определеното за дадена сума отношение към средата, доколкото е различно от отношението на отделните ѝ части към тази среда, може да доведе до поява на взаимодействия между частите и превръщане на сумата в *цяло*. Например една купа жито е сума по отношение на отделните зърна, които са свързани помежду си само пространствено. Но с времето у зърната настъпват изменения, които довеждат до физически и химически взаимодействия — запарване, гниене и пр., превръщащи сумата в цяло. Строго погледнато, при сумата има механически взаимодействия между частите. Ето защо разграничаването между цяло и сума е до голяма степен условно.

Структурата (от латинското, което означава строеж, разположение, порядък). Тя е относително *устойчивото* отношение между елементите (частите) на даден обект. Структурата може да бъде динамична, когато елементите на дадено цяло си взаимодействуват, и статична, ако включва само пространствени отношения (напр. структурата на една мозайка като повторение на някакъв елемент в различни отношения). *Структурата включва елементите (частите) косвено, чрез техните взаимодействия, което я отличава от цялото*. Въпреки че начинът, по който две части си взаимодействуват, зависи от качеството на тези части, може да има случаи, когато различни части си взаимодействуват по еднакъв начин. Това може да се обясни с факта, че в дадено конкретно взаимодействие участващите в това взаимодействие части разкриват само една своя характеристика. При това във всеки конкретен обект съществуват структури на различни структурни нива. Най-горното структурно ниво на една течност е взаимоотношението между молекулите ѝ. Обаче освен него има и структури на атомите на елементарните частици и т. н. В една механическа система (няква машина) изваждането на коя и да е част нарушава структурата на машината и може да я извади от строя. Колкото отиваме към по-висшите форми на движение на материята, установяваме нееднакво отношение на частите към цялата структура, изразена в това, че не всички части на цялото са „части“ и на структурата му. Човекът, ако се разглежда *само* като живо същество, има една структура, напр. тази на клетката, а разгледан като гръбначно животно — друга. Това е специалната организация на частите на организма. „Последната“ му структура е структурата му като мислещо същество, която

подчинява във всеки конкретно съществуващ човек всички останали структури, включва ги в себе си. Структурата му като мислещо същество е взаимодействието между центровете в мозъчната кора. Н тази последна структура може да съществува *само* в отношение към средата. Тази структура е немислима без средата, тя свързва човек със средата и заедно с това го отделя от тази среда.

Така стигаме до понятието *система*. Дадена цялост е структура, разгледана по отношение на *връзките* между елементите, но разгледана като *цялост по отношение на своите елементи* и в отношение *към средата*, тя е *система*. Системата е подредено, цялостно множество от взаимосвързани елементи, имащи структура. Това определение изразява само някои аспекти на понятието система. Сега въпросът за системата е много актуален и специалистите се намират в процес на разработване цялостна теория на системите. Отношението към средата като характеризиращо системата е основанието да се говори за „отворени“ и „затворени“ системи. За разлика от структурите, където такава класификация не съществува, категориите като цяло, структура и система се отнасят до един и същ обект на познание. Разликата между тях е в това, че те отразяват различни страни на този обект. Поради това, макар и близки по съдържание, те не са тждествени и имат своя относителна самостоятелност.

Най-същественото при определяне на понятието система е акцентът върху *целостта* на множеството свързани елементи. Това отразява отношението към средата. В това взаимодействие със средата системата има определено поведение, което е отразено в понятията за отворена система, затворена система, стационарно състояние на отворени системи и др.

Ако се приложат последователно принципите за безкрайността на материята и за единството на материята и движението, то се достига до извода, че взаимодействието със средата е условие за съществуването на всяка система и в този случай „напълно“ затворени системи няма. Не е правилно твърдението, че взаимодействието със средата не е условие за съществуването на всички системи. Като аргумент в полза на това становище се привеждат примерите с атомните системи, молекулите, планетните системи и др. Но това не е аргумент, защото тези системи имат граница със заобикалящата ги среда, а *границата* със средата по необходимост предполага взаимодействие. Липсата не на взаимодействие изобщо, а само на активно взаимодействие е граница със средата в посочените примери, което дава основание тези системи да се изясняват теоретически като частен случай на отворените системи изобщо. При сравнение на различните системи обаче това количествено разграничаване на степените на взаимодействие със средата от теоретическа гледна точка придобива

съществено значение за разграничаване на относително „отворени“ и „затворени“.

От гледна точка на отношението между елементите в системата системите се делят на саморегулиращи се, многоцелни, с много нива. Ако след всичко това се върнем пак към отношението между понятието система и структура, то структурата може да се разглежда като степен на подреденост на една система и така тя съвпада с понятието *организация* в системата.

Понятието *функция* се противопоставя обикновено на *структура*. Думата *функция* идва от латинския език и означава осъществяване, изпълнение. Под функция се разбира начин на поведение, присъщ на кой и да е обект. С други думи, под функция се разбира действието на този обект по отношение на околната среда. Ако е така, то функцията изразява особеностите не само на структурата, но и на системата като цяло.

При такова разглеждане на понятията става ясно различието между функционалния и системно-структурния подход (метод). Самото название дава представа за характера на тези подходи. На основата на общи логически съображения може да се заключи, че системно-структурният подход подчинява функционалния като необходим, но не и достатъчен в смисъла, че разглеждането на явленията като система предполага както разкриване на функциите, така и разкриване същността на взаимодействията си. Системно-структурният подход изисква изследването да не спре само до функциите, а да продължи към структурата на обектите и оттам към цялостното им разглеждане като системи, т. е. да се изследва структурата в нейната динамика и развитие. Практически началото на изследване на явленията е изследване на функциите. Така че функционалният подход е бил и е необходим. Успехите в редица науки, постигнати в резултат от прилагането на функционален подход, бяха основа на абсолютизирането му, което е теоретически неправилно и практически вредно.

Изключително важно значение за науката и практиката имат закономерните връзки в действителността.

Законът е обща, повтаряща се, устойчива, съществена зависимост между явленията, осъществявана при определени условия.

Законът като необходимо повтаряща се зависимост между нещата е свързан с относителното постоянство на обектите. Но докато един обект съществува, той се намира с останалите обекти и в съществени, и в несъществени връзки. *Законът като повтаряща се, обща, устойчива зависимост* между явленията е заедно с това и *съществена зависимост* между тези явления.

Ако законът е обща, повтаряща се зависимост между явленията, то следва да се уточни отношението между категориите

общо и закон. Всеки закон е общо, но не всяко общо е закон. Законът е същественото общо между явленията.

Най-характерното за субективните идеалисти е отричането на обективните закони. Те отричат не само обективността на законите, което следва от основната им философска позиция, но и закономерната връзка между явленията на съзнанието. Това, което можем да констатираме, е само простото *следване* на явленията едно след друго. Представата за закономерна връзка според тях възникнала у хората само по силата на навика да смятат, че следващите едно след друго събития са закономерно свързани. Такива разсъждения се срещат у Юм, Мах, Ръсел и др.

Материализмът винаги е подчертавал обективния характер на законите. За метафизическия и механическия материализъм всички закони са обективни и това е правилно. Недостатъкът на този материализъм е, че свежда обективните закони от всички области на действителността до законите на механиката. На такъв възглед не са чужди английските материалисти от XVII в., френските материалисти от XVIII в. и др.

На това механистическо разбиране на законите се противопоставя Хегел. Последователно развивайки обективни идеалистическата линия във философията, Хегел обяви законите на природата и обществото за закони на саморазвиващата се идея. Независимо от това обаче той стигна до някои от главните моменти в диалектичното разбиране за законите. Ленин отбелязва тези главни моменти: законът е спокойното в явленията, законът не е страничен по отношение на явлението, а се проявява в него, законът е съществено отношение.

Маркс, Енгелс и Ленин доказват, че законите на природата и обществото са обективни, съществуват независимо от нашето знание за тях. Ние можем да ги познаем, защото законите на външния свят и на мисленето са два реда закони, които по същество са тъждествени, но по своята проява са различни, доколкото човек може да ги прилага съзнателно.

Класификация на законите. Законите могат да бъдат класифицирани по няколко белега. Преди всичко те могат да се класифицират по степен на общност. В зависимост от кръга явления, чието общо са законите, те могат да бъдат съподчинени между себе си по общност. Има закони на една форма на движение на материята — например биологическите закони; има закони, които са общи за цялата природа — Законът за запазване на енергията е такъв; или закони, които са общи и за природата, и за обществото, и за човешкото мислене — такива закони са законите на материалистическата диалектика: Законът за преминаване на количеството в качество и обратно, Законът за единството и борбата на противоположностите, Законът за отрицание на отрицанието.

Веднага трябва да се отбележи, че тази класификация е само едно първо приближение към една по-сложна и по-точна класификация на законите, която е доста по-трудна задача. Докато законите се изучават от отделни науки, то класификацията на законите е свързана с класификацията на науките. Колкото и трудна, тази задача е примамлива, защото, ако имаме една пълна класификация на науките и законите, открити от тях, ние бихме могли да видим „белите петна“, да видим къде предстои да се откриват нови закони и създават нови науки.

В зависимост от конкретната област на действие законите биват *природни* и *обществени*. Делението на законите на природни и обществени е относително, защото не обхваща в себе си всички закони. Законите, изучавани от кибернетиката например, отразяват обща, повтаряща се устойчива зависимост както между явленията в природата, така и в обществото. Същото може да се каже и за отношенията, които изучава математиката като наука. И най-общите диалектически закони не могат да бъдат класифицирани нито като природни, нито като обществени. Те отразяват най-общите отношения и в природата, и в обществото. Това се определя от факта, че наред със закони, които са присъщи на една определена форма на движение на материята (физическа, химическа, биохимическа или обществена), съществуват и закони, присъщи на няколко, или на всички форми на движение на материята. С други думи, съществуват общи отношения не само между еднакви по форма на движение на материята обекти, но и между твърде различни, от гледна точка на обикновения човек обекти.

Законите се делят още на *динамически* и *статистически*. Динамическият закон е закон на поведението на индивидуалния обект и познаването му позволява да се установи еднозначно връзка на неговите състояния; статистическият закон е закон на поведението на големи съвкупности и ако го познаем, то по отношение поведението на индивидуалния обект могат да се правят само вероятностни (нееднозначни) заключения.

Изясняването на извънредно важното за науката разграничаване между динамическите и статистическите закони е свързано с двойките категории необходимост и случайност и възможност и действителност.

Диалектико-материалистическото учение за всеобщата връзка има извънредно важно значение и за борбите на трудещите се за победата на комунизма. основавайки се върху това учение, Ленин издигна идеята за „решаващото звено“ във веригата на събитията в статията „Очередные задачи советской власти“ (1918 г.). Там той отбелязва, че не е достатъчно да бъдеш революционер изобщо. Трябва да умееш да намериш във всеки особен момент това звено от веригата, за което трябва да се уловиш с всички сили, за да подготвиш прехода към следващото

звено. Но Ленин предупреждава, че редът на звената, тяхната форма и начин на свързване в историческата верига от събития не са прости като в обикновената верига. Решаващото звено може да се намери в резултат на всестранен анализ, на конкретно исторически подход и познаване обективните исторически закони.

Като се ръководи от тези ленински указания, X конгрес на нашата партия свързва построяването на развитото социалистическо общество с научното управление, с прилагане на постиженията на науката при анализ и ръководството на обществото.